

The Convergence and Divergence of Feminism and Restorative Justice in the Context of Family Violence Against Women

*Mozhgan Nemati*¹

1. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Email: Mzhgan_Nemati@modares.ac.ir

ABSTRACT

Context & Purpose: In the feminist debate, the criminal justice system is considered as a failed model for the advocacy responses to victim women due to the domination of the masculine approach and lack of enough necessary attention to the concerns and traits of women. First, restorative justice which itself is the result of victim movements and feminist criminology seems to be in the same direction with the values of the women's rights movement by empowering women and creating an interactive and flexible environment between the offender, victim, and civil society.

Method: By the documentary method, this study answers how much restorative justice programs conform principles and values of the movement of feminism and, on the contrary, what critics have feminism brought to restorative justice

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.328269.1950

Received:
23 December 2021

Accepted:
9 March 2022

Published:
10 June 2023

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

practices. From the perspective of feminism, restorative justice has acted more appropriately to the victimization of women in family violence compared to the criminal justice system. Findings and Results: Even though some of the criticisms come from the lack of correct implementation of restorative justice programs, but also feminist challenges of restorative practices regarding the victimization of women in family violence are serious. The most important challenges to restorative justice are: lack of enough attention to victim women's safety in restorative practices, imbalance of power, pressure on victim women and threaten them, insist on forgiveness and forcing women to take part in restorative programs, or affecting the process by the offender, tolerance with the offender and lack of adequate accountability and so lack of general and specific deterrence, strengthen the cultural norms of male domination.

Keywords: Restorative Justice, Feminism, Gender, Victimization, Violence against Women.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mozhgan Nemati: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration.

Competing interests: The author declare that she have no competing interests.

Citation:

Nemati, Mzhgan. "The Convergence and Divergence of Feminism and Restorative Justice in the Context of Family Violence Against Women" *Journal of Legal Research* 22, no. 53 (June 10, 2023): 359-382.

E x t e n d e d A b s t r a c t

Supporters of the women's rights movement have always emphasized the fundamental importance of gender inequalities and demand a gender analysis of the nature of relationships and social institutions. From the perspective of this movement, the criminal justice system is considered as a failed model for the advocacy responses to victim women due to the domination of masculine approach and lack of enough and necessary attention to the concerns and traits of women. The paradigm of restorative justice, although it is not based on the centrality of achieving gender equality, but its commitment to equality in social relations is consistent with the concern of feminism and this alignment can become a base for a deeper interaction between efforts to end gender-based violence and the restorative justice paradigm.

This interaction can offer a wide range of possibilities for those who seek a world without violence and without gender (or other) inequalities. In general, in feminist thought, the potential capacities of restorative justice have been accepted in increasing the empowerment of women; As restorative justice has been called the feminist face of justice. Therefore, it is not an exaggeration that restorative justice is fundamentally and conceptually consistent with feminism. Especially that appearance restorative justice itself is the result of victim movements and feminist criminology and it seems to be in the same direction with the values of the women's rights movement with empowering women and creating an interactive and flexible environment between offender, victim and civil society.

Although from the perspective of feminism, restorative justice has performed better about the "gender" factor compared to the formal criminal justice system, but studies show that many of the criticisms raised against restorative justice in the field of gender violence are justified. In the feminism, any claims about the interests and potential benefits of restorative justice procedures, including empowering and reducing the fear of victims, must be made with reference to the gender composition and other characteristics of the crime. Feminist critics of restorative justice mainly focus on family violence against women and girls and believe that the informal processes of restorative justice - contrary to the efforts of the feminism movement - in many cases lead to the privatization of violence against women and girls and In this way provides the ground for continued violence and re-victimization. In addition, there are other feminist challenges facing restorative justice, the most important of which are: lack of enough attention to victim women's safety in restorative practices, imbalance of power, pressure and threat on women victim, insist on forgiveness and

forcing women to take part in restorative programs or affecting the process by the offender or his relatives, tolerance with offender and lack of their adequate accountability and so lack of general and specific deterrence, strengthen the patriarchal cultural norms or the low effect of restorative procedures in societies where violence against women is accepted as a norm and doubts about secrecy especially in small communities.

In the meantime, it should be noted that the ambiguity in the quiddity and concept of restorative justice and the incorrect use of this term to describe a range of alternative procedures (sometimes inappropriate procedures) which is fundamentally inconsistent with key values, principles or processes of restorative justice, have led to considerable confusion and a decrease in the acceptance of restorative justice among supporters of feminist thought. The inconsistency in the term concept of restorative justice and its application in a wide range of alternative methods that, in particular, does not match the complexity of gender violence, has become the basis for many feminist criticisms of restorative procedures in this field.

Some of the criticisms of what is called restorative justice are due to the lack of correct understanding of restorative justice (in theory) or the lack of proper implementation of programs)in practice(, or for both reasons at the same time; on the one hand, many alternatives to criminal justice for gender-based violence have been wrongly identified as restorative justice and on the other hand, some inherently restorative procedures are implemented without sufficient training of the executors or without understanding gender inequality and the dynamics of violence against women. There are very few models of restorative justice that are specifically designed to respond to gender-based violence, or that are conceptualized, implemented, and monitored based on experience working in the field of violence against women. While gender violence and family violence against women are the most affected areas where women interact and face the justice system, according to feminists, supporters of restorative justice are less aware of the requirements of this area.

Therefore, the challenges regarding restorative justice in relation to gender violence and family violence against women are largely due to the fact that the restorative approach has not been properly implemented and has not been evaluated and validated in all areas. Mainly, it is possible to follow how to provide a proportionate response to family violence by using the expertise and experience of active people in the field of violence against women. It seems that continuous recognition of gender dynamics in violence against women in family relationships is an important starting point and is considered as a criterion for creating any type of appropriate restorative model for gender violence.

Based on this, interacting with thinkers and activists in the field of women's rights in planning and implementing models of restorative justice, as well as paying attention to local models in diverse cultures and traditions on the one hand, and taking an interactive approach between the formal criminal justice system and restorative justice procedures on the other hand, can solve the existing challenges to some extent. But more than that, it seems that the basic strategy for securing the rights of the victim and especially the vulnerable victims such as women, and as a result, establishing the maximum interaction between feminist ideas and restorative procedures is "victim-oriented" restorative justice.

Restorative procedures, especially in the field of gender violence, should be victim-oriented as much as possible, while taking into account the requirements of the offender's rights and the considerations of the civil society. The root of many criticisms of the victims' rights supporters towards the criminal justice system also goes back to the offender orientation of this system and its inefficiency in upholding the rights of the victims. However, restorative justice will be a suitable base for victim-orientation because it claims to establish the basis of participation between the victim, the offender and the society in the restorative process, and as a result, it considers the victim as an active element - and not a passive one- unlike the criminal justice system. In this approach, the victims are the leaders of the processes that are designed to repair the damage caused to them. Such process will be more considerate in respecting the rights of vulnerable victims, especially women who have experienced violence, and will potentially lead to appropriate empowerment for those whose consent and participation is essential and central.

On the other hand, it should not be overlooked that most of the intellectual, organizational and support efforts made by feminist activists and researchers are also focused on the existing criminal justice system and how to improve it, and they have looked less for alternative legal answers that are appropriate to the widespread social changes. Therefore, feminism also needs to change its focus from only the deficiencies in the criminal justice system to alternative views and methods of justice for a more proportionate response to gender violence.

This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بسترهای همگرایی و واگرایی فمینیسم و عدالت ترمیمی در مواجهه با خشونت خانوادگی علیه زنان

مژگان نعمتی^۱

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
Email: Mozghan_Nemati@modares.ac.ir

چکیده:

زمینه و هدف: در گفتمان فمینیستی، نظام عدالت کیفری با غلبه رویکرد مردسالارانه و عدم توجه کافی به دغدغه‌ها و ملاحظات زنان، الگوی شکست‌خورده در حمایت از زنان بزه‌دیده تلقی می‌شود. پارادایم عدالت ترمیمی که خود وام‌دار جنبش‌های بزه‌دیده‌مداری و جرم‌شناسی فمینیستی است، با توانمندسازی زنان بزه‌دیده و ایجاد محیط تعاملی و انعطاف‌پذیر میان بزه‌کار، بزه‌دیده و جامعه مدنی، در بادی امر، همسو با ارزش‌های فمینیسم به نظر می‌رسد.

روش: این پژوهش با بهره‌گیری از روش اسنادی و بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای، درصدد بررسی این مسأله است که برنامه‌های عدالت ترمیمی تا چه میزان با اصول و ارزش‌های جنبش فمینیسم همخوانی دارد و در مقابل، چه انتقاداتی از سوی فمینیسم به رویه‌های ترمیمی وارد شده است. یافته‌ها و نتایج: اگرچه از منظر فمینیسم، عدالت ترمیمی در مقایسه با نظام عدالت کیفری، عملکرد مناسب‌تری در قبال بزه‌دیدگی زنان در

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوقی

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.328269.1950

تاریخ دریافت:
۲ دی ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:
۱۸ اسفند ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:
۲۰ خرداد ۱۴۰۲

خشونت خانوادگی داشته است، لیکن بررسی‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از انتقادات فمینیست‌ها نسبت به عدالت ترمیمی در حوزه خشونت جنسیتی جدی و قابل تأمل است. در دیدگاه فمینیستی، عدم توجه کافی به امنیت زنان، عدم توازن قدرت، اصرار بر بخشش، اجبار زنان برای شرکت در رویه‌های ترمیمی و یا تحت تأثیر قرار دادن فرایند توسط بزهکار، سهل‌گیری بر مجرمان و عدم پاسخگویی کافی آنان و در نتیجه عدم بازدارندگی عام و خاص، تقویت هنجارهای فرهنگی مردسالارانه و غیره، از جمله مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی عدالت ترمیمی است.

کلیدواژه‌ها:

عدالت ترمیمی، فمینیسم، جنسیت، بزه‌دیدگی، خشونت علیه زنان.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

مزگان نعمتی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسنده این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

نعمتی، مزگان «بسترهای همگرایی و واگرایی فمینیسم و عدالت ترمیمی در مواجهه با خشونت خانوادگی علیه زنان». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۲، ش. ۵۳ (۲۰ خرداد ۱۴۰۲): ۳۵۹-۳۸۲.

مقدمه

برگرفتِ اندیشه‌های فمینیستی از مکاتب گوناگون سیاسی، اقتصادی، جامعه‌شناسی و ...، سبب ارائه تعاریف متعدد و گاه متهافت از «فمینیسم»^۱ شده است؛ تا آنجا که برخی تعریف آن را غیرممکن یا دست‌کم دشوار دانسته‌اند.^۲ اما قدر مسلم آن است که اندیشهٔ برابری حقوق زنان - در عرصه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی و اقتصادی - و نهضت مدافع این آرمان، «فمینیسم» نام‌گذاری شده است. گرچه برخی نقطهٔ آغاز جنبش دفاع از حقوق زنان را به قدمت تاریخی ظلم بر زنان می‌دانند؛^۳ اما سازمان‌یافتگی این نهضت و شکل‌گیری آن به معنای دقیق، به قرن نوزدهم میلادی بازمی‌گردد. در این میان، پشت سر گذاشتن سه موج اصلی در جنبش مذکور، موجب تحوّل و تکثر مطالبات فمینیسم گردیده است؛ همچنان که در موج نخست، مطالبات آنان ناظر به برابری کامل زن و مرد و برخورداری زنان از فرصت‌های اجتماعی و سیاسی نظیر داشتن حق رأی، استقلال مالی و برابری دستمزدها بود. فمینیست‌های موج دوم، علاوه بر «برابری کامل» خواستار «آزادی کامل» زنان شدند و با تأکید بر حق سقط جنین، آزادی هم‌جنس‌گرایی و تقبیح ازدواج و فرزندآوری، حضور حداکثری زنان در فعالیت‌های سیاسی و اقتصادی را دنبال می‌کردند. در نهایت، موج سوم این جنبش با بهره‌گیری از تکتگرایی^۴، به بازتعریف نقش زنان و دختران در جامعه پرداخت و به این ترتیب با گرایش‌های پیشین خود فاصله گرفت. در این موج، مطلق‌نگری و یکسان‌پنداری همهٔ زنان مردود است و حمایت از حقوق زنان همواره باید همراه با در نظر گرفتن تفاوت‌های آنان از حیث نژاد، قومیت، سن و طبقه اجتماعی باشد.

آنچه نظریات فمینیستی - اعم از لیبرال، رادیکال، مارکسیست، سوسیالیست، پُست‌مدرن و ... - را در یک نقطهٔ مشترک به هم می‌رساند، تلاش برای خاتمه دادن به نابرابری و تبعیض جنسیتی علیه زنان است. همهٔ آنان بر این باورند که زنان به دلیل زن بودن، در موقعیت تبعیض و فرودستی نسبت به مردان قرار گرفته‌اند و در همهٔ عرصه‌ها نادیده انگاشته شده‌اند؛ تا جایی که فمینیست‌های رادیکال، سلطهٔ مردانه یا مردسالاری را عامل اصلی ستم بر زنان می‌دانند.^۵ در حوزهٔ خانواده نیز فمینیست‌ها معتقدند که

1. Feminism

۲. نک: جورج ریترز، مرجع فمینیسم (تهران: مرکز مطالعات فرهنگی بین‌المللی الهدی، ۱۳۷۸)، ۲۹.

۳. سعید بهشتی و مریم احمدی‌نیا، «تبیین و بررسی نظریهٔ تربیتی فمینیسم و نقد آن از منظر تعلیم و تربیت اسلامی»، فصلنامهٔ تربیت اسلامی ۳ (۱۳۸۵)، ۴۴.

4. Pluralism

۵. حسن عالی‌پور، «فمینیسم و جرم‌شناسی»، فصلنامهٔ مطالعات راهبردی زنان ۳۰ (۱۳۸۴)، ۶۱.

اساساً خانواده به سوی برابری و تقارن نرفته است؛ موقعیت زنان به عنوان همسران و مادران و نیز فرایندهای جامعه‌پذیری در خانواده، گرایش‌های جنسیتی زن و مرد را در خانواده درونی کرده و آن را به فرزندان انتقال می‌دهد و سبب دائمی شدن سلطهٔ مرد و مطیع بودن زن و نیز زمینه‌سازی «خشونت خانوادگی»^۶ علیه زنان می‌گردد.^۷ در مطالعهٔ اخیر سازمان بهزیستی کشور، ۲۷ درصد از زنان تهرانی ۱۹ تا ۴۹ ساله اظهار داشته‌اند که در یک سال اخیر مورد خشونت همسرانشان قرار گرفته‌اند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که شیوع خشونت خانوادگی در تهران بین ۲۵ تا ۴۰ درصد اعلام شده است و در میان انواع خشونت - اعم از جسمی، جنسی، عاطفی و... - خشونت عاطفی بین ۵۰ تا ۶۰ درصد در پایتخت رواج دارد.^۸ در نظر گرفتن این آمار با لحاظ بالا بودن رقم سیاه خشونت علیه زنان، به‌ویژه در جوامع سنتی‌تر همچون ایران، حکایت از عمق مسأله و اهمّیت آن دارد.

در این میان فمینیسم، نظام عدالت کیفری^۹ را به لحاظ غلبهٔ رویکرد مردسالارانه و محدودیت‌های عمیق آن در توجه کافی و وافی به دغدغه‌ها و ملاحظات زنان، الگویی شکست‌خورده در پاسخ‌دهی حمایتی و تخصصی در قبال بزه‌دیدگی زنان تلقی می‌نماید.^{۱۰} در دههٔ ۱۹۷۰، هجده‌های فمینیستی علیه خشونت نسبت به زنان، ناکارآمدی نظام عدالت کیفری سنتی را بیش از پیش عیان نمود. در نهایت، در نتیجهٔ پیدایش جنبش‌های اجتماعی برای حقوق مدنی و حقوق زنان - از جمله فمینیسم - از یک‌سو و توسعهٔ اندیشه‌های نوین در عرصهٔ بزه‌دیدگی‌شناسی^{۱۱} از سوی دیگر، پارادایم «عدالت ترمیمی»^{۱۲} ظهور و بروز یافت.

به رغم آنکه فمینیست‌ها، مشارکت گسترده‌ای در بسترسازی برای بروز و ظهور عدالت ترمیمی داشته‌اند، لیکن در بهترین حالت، پذیرش رویه‌های ترمیمی از سوی فعالان و حامیان این جنبش، همواره نسبی بوده است.^{۱۳} در واقع جنبش فمینیسم، ضمن روی‌گردانی و انتقاد گسترده از نظام عدالت

6. Family Violence

۷. میترا خاقانی‌فرد، سوسن صائبی و میترا سپاسی، خشونت خانوادگی علیه زنان و کودکان (تهران: نگارستان اندیشه، ۱۳۹۴)، ۸۶.

۸. «آمارهای جدید از خشونت علیه زنان»، معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، ۱۳۹۶/۰۸/۰۷، قابل دسترسی در: <https://goo.gl/MYZFra>

9. Criminal Justice System

10. See: Stephen J. Schulhofer, "The Feminist Challenge in Criminal Law"; *University of Pennsylvania Law Review* 143 (1995): 2151-2207.

11. Victimology

12. Restorative Justice

13. Brunilda Pali & Karin Sten Madsen, "Dangerous Liaisons? A Feminist and Restorative Approach to

کیفری سنتی، خود در شکل‌گیری الگوی نوظهور عدالت ترمیمی نقش بسزایی داشته است. اما انتقادات جدی نیز از سوی فمینیست‌ها به عدالت ترمیمی و عدم کارایی رویه‌های ترمیمی در رعایت ملاحظات مربوط به حقوق زنان - به‌ویژه زنان بزه‌دیده - وارد شده است. مهم‌ترین محور بحث‌برانگیز میان اندیشه فمینیسم از یک‌سو و پارادایم عدالت ترمیمی از سوی دیگر، «خشونت جنسیتی»^{۱۴} و به طور خاص، «خشونت خانوادگی علیه زنان» است. لذا عمده مباحث و نظریات ارائه شده در تأیید یا رد عدالت ترمیمی توسط فمینیست‌ها، مشخصاً در این حوزه مطرح شده است.^{۱۵}

این پژوهش که با روش اسنادی و با بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای صورت گرفته است، درصدد بررسی زمینه‌های «تعامل» و «تقابل» طرفداران دو اندیشه «فمینیسم» و «عدالت ترمیمی» است و در این راستا، تمرکز پژوهش حاضر، دایره‌دار «بزه‌دیدگی زنان ناشی از خشونت خانوادگی» است؛ چراکه از یک‌سو، با توجه به وجود روابط عاطفی و صمیمی در میان اعضای خانواده، عدالت ترمیمی در جبران و ترمیم آسیب‌های وارده، به خوبی مجال طرح می‌یابد و از سوی دیگر، عمده انتقادات فمینیسم بر رویه‌های ترمیمی، در حوزه خشونت‌های جنسیتی و خشونت خانوادگی عنوان گردیده است. بررسی اندیشه‌های فمینیستی از یک‌سو و ارزش‌ها و اهداف عدالت ترمیمی از سوی دیگر - در خصوص خشونت خانوادگی علیه زنان - نشانگر هم‌نوایی و تعامل این دو پارادایم در برخی حوزه‌ها و تعارض و تقابل آنها در دیگر زمینه‌ها است. بر این اساس، یافته‌های این نوشتار در دو محور ذیل ارائه می‌گردد:

۱ - بسترهای همگرایی اندیشه‌های فمینیسم و عدالت ترمیمی

ناکارآمدی نظام عدالت کیفری در مواجهه با بزه‌دیدگی زنان، همواره مورد انتقاد حامیان جنبش دفاع از حقوق زنان بوده است. همین امر سبب شده است تا اغلب فعالان این جنبش، عدالت ترمیمی را به عنوان پارادایم جایگزین بنگرند. زیرا بسیاری از اصول و اهداف عدالت ترمیمی با ارزش‌های فمینیستی

Sexual Assault”, *Temida* 14 (2011): 51; Melanie Randall, “Restorative Justice and Gendered Violence? From Vaguely Hostile Skeptic to Cautious Convert: Why Feminists Should Critically Engage with Restorative Approaches to Law”, *The Dalhousie Law Journal* 461 (2013): 466.

14. Gendered Violence

۱۵. اگرچه «بزهکاری زنان» نیز از دو دیدگاه فمینیستی و عدالت ترمیمی قابل بحث و بررسی است، اما در این خصوص، ایراد قابل توجهی از سوی فمینیسم به رویه‌های ترمیمی در قبال بزهکاری زنان وارد نشده است و اغلب رویکردهای فمینیستی

- گرچه با استدلال‌های مختلف - از اتخاذ رویکرد ترمیمی در قبال بزهکاری زنان استقبال کرده‌اند. نک: Angela Cameron, “Stopping the Violence: Canadian Feminist Debates on Restorative Justice and Intimate Violence”, *Theoretical Criminology* 10 (2006): 129-136.

همسو و همگام است.

نظام عدالت کیفری سنتی، گاه نه تنها به حمایت از زنان - به عنوان قشر آسیب‌پذیر جامعه - نمی‌پردازد، بلکه در نگاهی کلی‌تر، اعمال خشونت نسبت به آنها را تسهیل یا تشدید می‌کند. سکوت نابجای قانونگذار در اعلام حمایت رسمی از زنان بزه‌دیده خشونت خانگی، ایشان را در موقعیتی آسیب‌پذیر قرار می‌دهد؛ برای نمونه در نظام تقنینی ایران، اساساً برخی از انواع خشونت خانگی - به‌ویژه خشونت جنسی همسر - به رسمیت شناخته نشده است. سایر انواع خشونت نظیر خشونت جسمی نیز تابع عموماً حقوق کیفری هستند. به این ترتیب، در نگاه قانونگذار کیفری ایران، خشونت جسمی که در بستر خانواده علیه یک زن واقع می‌گردد، تفاوتی با ضرب و جرح در خیابان و میان افراد بیگانه ندارد. لذا در نظام عدالت کیفری ایران، خشونت‌های خانوادگی علیه زنان، یا اساساً به رسمیت شناخته نمی‌شوند و یا بدون برخورداری زنان از تدابیر افتراقی و حمایتی، مشمول عناوین مجرمانه سنتی نظیر ضرب و جرح، توهین و تهدید می‌گردند. به‌علاوه گاه برخی قوانین صریحاً اعمال خشونت نسبت به زن را تجویز می‌کنند؛ نمونه بارز خشونت‌پروری قانونگذار را می‌توان در ماده ۶۳۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب سال ۱۳۷۵ ملاحظه کرد که مطابق آن، شوهر مجاز است چنانچه همسر خود را در حال زنا با دیگری مشاهده کند و علم به تمکین زن داشته باشد، در همان حال آنان را به قتل برساند. بدون شک، قضاوت آنی در مورد رفتار زن، بدون بررسی و تحقیق و بدون استماع دفاعیات وی، برای دادرس دادگاه نیز با سختی و حساسیت ویژه‌ای همراه است. تجویز مقرّر در این ماده، عملاً قضاوت در مورد زن و حتی اجرای حکم وی را به دست مردی سپرده که تحت تأثیر خشم و هیجان قرار دارد. در چنین حالتی، احتمال بروز خطا و اشتباه و قتل زن به ناحق به‌ویژه در صورت مکره بودن وی بسیار بالا می‌رود. به این ترتیب، یکی از اساسی‌ترین دغدغه‌های فمینیستی در خصوص زنان بزه‌دیده، خشونت‌پروری قوانین کیفری علیه زنان و غلبه رویکرد مردسالارانه بر آن است.

ناکارآمدی نظام عدالت کیفری در حمایت از زنان خشونت‌دیده، به سطح تقنینی محدود نمی‌شود؛ نهادهای عدالت کیفری نیز خشونت علیه زنان را به دیده تردید می‌نگرند. در این میان، واکنش پلیس به عنوان خط مقدم نظام عدالت کیفری و نخستین پناهگاه رسمی زنان خشونت‌دیده، نقش قابل توجهی در شکل‌گیری تصویر ذهنی آنان از نظام عدالت کیفری دارد. باوجود این، ساده‌انگاری و عدم حساسیت پلیس به تقاضای کمک زنان بزه‌دیده و در نتیجه ناکارآمدی پلیس در واکنش به خشونت خانوادگی همواره مورد انتقاد مدافعان حقوق زنان بوده است. همچنان که برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد زنان

بزه‌دیده، به طور کلی بر این باورند که پلیس نمی‌تواند یا نمی‌خواهد از تداوم خشونت، جلوگیری و مرد خشونت‌ورز را متوقف یا بازداشت نماید؛ در نتیجه از گزارش وقوع خشونت و مراجعه به نظام عدالت کیفری امتناع می‌نمایند تا از احتمال انتقام‌جویی مرتکب در امان بمانند.^{۱۶}

فرایند کیفری در مرحله تعقیب نیز با چالش بی‌اهمیت پنداشتن خشونت خانوادگی از سوی مقامات قضایی مواجه است. در نگاه نظام عدالت کیفری، زنان بزه‌دیده خشونت خانوادگی به عنوان گروهی شناخته می‌شوند که در مقایسه با بزه‌دیدگان سایر جرایم، کمترین همکاری را با نهاد تعقیب انجام می‌دهند و بیشترین احتمال استرداد شکایت از سوی آنان وجود دارد. استرداد شکایت توسط زنان خشونت‌دیده، ممکن است به دلایلی نظیر تهدید یا فریب مرد خشونت‌ورز، بیم از دست دادن حضانت فرزندان و یا حتی تردید در عملکرد نظام عدالت کیفری واقع می‌شود.^{۱۷} اگرچه برای مقابله با چنین وضعیتی سیاست «ممنوعیت استرداد شکایت»^{۱۸} مطرح شده است^{۱۹}، اما باید در نظر داشت که چنین سیاست‌هایی با حذف حداکثری مشارکت بزه‌دیده در فرایند تعقیب، انگیزه زنان بزه‌دیده را برای گزارش خشونت‌های بعدی و مراجعه به نظام عدالت کیفری بیش از پیش کاهش می‌دهد؛ زیرا گاهی زن تهدید به تعقیب را در مقایسه با اصل تعقیب، وسیله مؤثرتری در کنترل خشونت مرد می‌پندارد و یا از درخواست تعقیب کیفری، اهدافی غیر از اعمال مجازات مرتکب - نظیر اجبار به پرداخت هزینه‌های زندگی مشترک، الزام به شرکت در جلسات مشاوره و یا گرفتن حضانت فرزندان - را دنبال می‌کند؛ بنابراین ارزیابی زن از کارکرد تعقیب کیفری، ممکن است بر اساس ملاک‌های پیچیده‌تری صورت گیرد؛ حال آنکه نظام عدالت کیفری با غفلت از بستر وقوع خشونت‌های خانوادگی و شرایط و مقتضیات خاص آن، کمترین اهمیت را برای اراده زن بزه‌دیده در نظر می‌گیرد.

فرایند دادرسی کیفری و رسیدگی به خشونت خانوادگی در دادگاه نیز با چالش‌های جدی همراه است. در این میان نیز زنان خشونت‌دیده، از یک‌سو با فرایند پیچیده و طولانی دادرسی مواجه هستند و از سوی دیگر، با نادیده انگاشته شدن در جریان دادرسی و بی‌توجهی دادگاه به اظهارات و دغدغه‌هایشان، عملاً

۱۶. سمیه حسامی، «وظایف پلیس در قبال زنان بزه‌دیده خشونت خانوادگی»، مجله‌ی حقوقی دادگستری ۵۲ و ۵۳ (۱۳۸۴)، ۱۵۴.

۱۷. اکرم عرب‌افرانی، «بررسی حمایت‌های حقوقی و اجتماعی از زنان در برابر خشونت خانگی» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۸)، ۲۲۲.

18. No-Drop

۱۹. همان، ۲۲۳.

خود را در معرض انتقام و اقدامات تلافی‌جویانه مرد خشونت‌ورز قرار می‌دهند. در بسیاری موارد، طولانی شدن فرایند دادرسی و تساهل دادگاه در برخورد با مرد خشونت‌ورز، زمینه تداوم خشونت و بازآسیب‌دیدگی زن را فراهم می‌آورد. در پژوهش‌های انجام شده بسیاری از زنان بزه‌دیده خشونت خانوادگی اذعان کرده‌اند که عملکرد نهادهای عدالت کیفری، خود سبب تداوم موقعیت ضعف و انفعالی می‌گردد که قبلاً بزه‌کار برای ایشان به وجود آورده است.²⁰ از آنجا که خشونت خانوادگی نوعاً در حریم خلوت خانه واقع می‌شود، زنان بزه‌دیده این جرایم، اغلب شهود و ادله محکمی برای ارائه در دسترس ندارند. لذا برخی از ایشان که - بنا بر ملاحظات پیش گفته - حاضر به گزارش جرم و تعقیب کیفری خشونت واقع شده بوده‌اند، با مشکل ارائه ادله مورد پذیرش نظام عدالت کیفری مواجه می‌گردند و در نهایت به دلیل فقد ادله کافی با شکست روبه‌رو می‌شوند. بر همین اساس، حامیان اندیشه عدالت ترمیمی بر این باورند که رویه‌های ترمیمی به خوبی می‌تواند نابرابری قدرت ناشی از ضعف ادله را پوشش دهد و با به چالش کشیدن بزه‌کار، عدالت رویه‌ای را تضمین نماید.²¹ شاهد این مدعا را می‌توان این امر دانست که شرط ورود به فرایند ترمیمی، پذیرش گناه از سوی بزه‌کار است و لذا زن بزه‌دیده خشونت با چالش فقد ادله اثباتی یا ناکافی بودن آن مواجه نمی‌گردد. درحالی که اقتضای نظام عدالت کیفری به گونه‌ای است که متهم همواره درصدد انکار بزه و رفع اتهام از خود است و در نتیجه بزه‌دیده بار اثبات خشونت واقع شده در حریم خانوادگی را به دوش می‌کشد و در صورت ناکامی در اثبات مدعای خویش، با سرخوردگی به کانون خشونت برگشته و بزه‌کار جری‌تر از پیش، به خشونت خود ادامه می‌دهد.

علاوه بر دشواری اثبات وقوع خشونت خانوادگی، واکنش نظام عدالت کیفری در قبال این جرایم نیز غالباً پاسخگوی دغدغه‌های بزه‌دیدگان و متناسب با اقتضانات خاص نهاد خانواده نیست. بزه‌دیده‌ای که با تمامی نگرانی‌ها و مشکلات پیش گفته حاضر به گزارش خشونت شده و درخواست تعقیب کیفری بزه‌کار را نموده است، پس از تحمل بار اثبات جرم و سپری کردن فرایند طولانی دادرسی، در برخی موارد، یکی از اعضای خانواده خود - بزه‌کار - را که نوعاً با او دارای رابطه عاطفی است و یا سرپرستی فرزندان و تأمین معیشت آنان را بر عهده دارد، با کیفر مواجه می‌بیند، بی‌آنکه روابط خانوادگی مخدوش شده و آسیب وارده بر بزه‌دیده ترمیم و جبران شده باشد.

نظام عدالت کیفری بر اساس جرم ارتكابی و فردی که مرتکب آن شده است، تعریف می‌شود، نه

20. Pali & Madsen, op. cit., 52.

21. Allison Morris & Loraine Gelsthorpe, "Re-visioning Men's Violence against Female Partners", *The Howard Journal of Criminal Justice* 39 (2000): 412-428.

بر اساس آسیب‌های وارده بر زن بزه‌دیده؛ لذا در فرایند کیفری، زن خشونت‌دیده به جای آنکه به عنوان «هدف جرم»^{۲۲} نگریده شود، به «شاهد جرم»^{۲۳} تبدیل می‌شود. در چنین سیستمی، زن پس از آنکه شهادتش شنیده شد، کنار گذاشته می‌شود و دیگر نقشی در فرایند دادرسی ندارد. شگفت آنکه در برخی موارد - به ویژه خشونت جنسی علیه زنان - به قدری اعتبار بزه‌دیده مورد تردید قرار می‌گیرد که احساس می‌کند مظنون^{۲۴} و نه بزه‌دیده است. تا آنجا که گفته می‌شود جرم از این منظر، تعدی به قانون و دولت - و نه تعرض به بزه‌دیده - محسوب می‌شود^{۲۵} و در نتیجه، عدالت کیفری حول محور جرم و تعیین حدود ارتکاب آن متمرکز است و نه بر بزه‌دیده و بازتوانی وی.^{۲۶}

چالش‌های مطروحه در خصوص ناکارآمدی نظام عدالت کیفری در قبال واکنش مناسب نسبت به زنان خشونت‌دیده و لحاظ نمودن منافع و دغدغه‌های ایشان، در حالی است که در ادبیات عدالت ترمیمی، بر منافع بالقوه رویه‌های ترمیمی برای بزه‌دیدگان تأکید بسیار شده است. از جمله هودسن^{۲۷} که به ظرفیت‌های عدالت ترمیمی در تحقق کارکردهای سودمند مجازات اذعان نموده است^{۲۸} و نتایج تحقیقات تجربی نیز نشان می‌دهد که - با توجه به وجود علقه خانوادگی میان بزه‌دیده و بزهکار در خشونت خانگی علیه زنان - دغدغه اصلی زنان در پیگیری مداخله قانونی، حفاظت از خود و فرزندانشان است و بازدارندگی و سزادهی مرتکبان، اغلب از اهمیت کمتری برای زنان بزه‌دیده خشونت خانگی برخوردار است.^{۲۹}

همچنین بررسی نتایج مطالعات متعدّد حاکی از آن است که بسیاری از زنان بزه‌دیده خشونت خانوادگی، خواستار مکانیسمی هستند که بتوانند با صدای بلند و رسا از آلام و دردهای خود سخن گویند و خشونت علیه ایشان و تلاش آنان برای متوقف ساختن خشونت به ثبت برسد.^{۳۰} همچنان که عدالت

22. The Target of the Crime

23. A Witness to the Crime

24. The Suspect

25. Nils Christie, "Conflicts as Property", *The British Journal of Criminology* 1 (1977): 1.

26. Howard Zehr, *Changing Lenses; A New Focus for Crime and Justice* (Scottsdale: Herald Press, 1990), 24.

27. Barbara Hudson

28. Barbara Hudson, "Restorative Justice: The Challenge of Sexual and Racial Violence", *Journal of Law and Society* 25 (1998): 237-256.

29. Ruth Lewis, Russell Dobash, Rebecca Dobash & Kate Cavanagh, "Protection, Prevention, Rehabilitation or Justice? Women's Use of Law to Challenge Domestic Violence", *International Review of Victimology* 7 (2000): 179-207.

30. Julie Stubbs, "Domestic Violence and Women's Safety: Feminist Challenges to Restorative Justice", In: *Restorative Justice and Family Violence*, ed. Strang H & Braithwaite (Melbourne: Cambridge University Press, 2002), 41-62.

ترمیمی نیز اولین هدف خود را نه مجازات مجرم، بلکه جبران زیان‌های مادی و ترمیم زیان‌های معنوی بزه‌دیده می‌داند.

به‌طور کلی می‌توان منافع بالقوه عدالت ترمیمی^{۳۱} برای زنان بزه‌دیده خشونت خانگی را نقطه تعامل و همسویی «فمینیسم» و «عدالت ترمیمی» تلقی نمود. در واقع شنیده شدن صدای زنان بزه‌دیده و شرح نحوه رخداد بزه علیه ایشان از زبان خود آنان، تأکید بر توانمندسازی شخصی و احترام به شأن فردی زنان بزه‌دیده، از جمله اهداف و ارزش‌های عدالت ترمیمی است که نشان از ظرفیت بالقوه روبه‌های ترمیمی در حمایت از دغدغه‌های زنان خشونت‌دیده و انطباق با ارزش‌های فمینیستی دارد.^{۳۲} عدالت ترمیمی با اصالت‌بخشی به روابط شخصی و تلقی نمودن جرم به عنوان تعدی به روابط میان‌فردی - و نه به عنوان نقض قواعد انتزاعی حقوقی^{۳۳} - به مراتب بهتر از نظام عدالت کیفری سنتی می‌تواند خشونت خانگی را در بستر خانواده در نظر گرفته و با لحاظ روابط عاطفی میان افراد و تلقی خشونت به عنوان آسیب وارده به روابط خانوادگی، پاسخی مناسب با منافع بزه‌دیده از یک سو و مصالح خانواده از سوی دیگر اتخاذ نماید؛ در رویکرد فمینیستی تناسب و توازن از اهمیت بسزایی برخوردار است.^{۳۴} بسیاری از فمینیست‌ها با تجسم‌بخشی زنانه و مردانه به الگوهای عدالت، بر این باورند که مناسب‌ترین واکنش در مواجهه با خشونت علیه زنان، پاسخ‌های مبتنی بر «الگوهای زنانه عدالت»^{۳۵} است.^{۳۶} در چنین الگویی، عدالت با مفاهیم مبتنی بر ویژگی‌های زنانه، همچون احترام، توجه، عشق، پرورش و صلح پیوند خورده و اغلب بر محوریت «مراقبت - مسؤولیت» تأکید می‌شود. با این تفاسیر، عدالت ترمیمی با اولویت‌بخشی به ارزش‌های ترمیم روابط میان‌فردی، جبران خسارات بزه‌دیده و بازپذیری بزه‌کار، با الگوی مدنظر فمینیسم از عدالت هم‌خوانی و هم‌نوایی بسیاری دارد.^{۳۷}

31. Potential Benefits of Restorative Justice

32. Katherine Van Wormer, "Restorative Justice as Social Justice for Victims of Gendered Violence: A Standpoint Feminist Perspective", *Social Work* 54 (2009): 19.

33. Gordon Hughes, "Restorative Justice". In: *The SAGE Dictionary of Criminology*, ed. McLaughlin E. & Muncie J. (London: SAGE Publications, 2013), 249.

34. M. Kay Harris, "Moving into a New Millennium: Toward a Feminist Vision of Justice". In: *Criminology as Peacemaking*, ed. Pepinsky and Quinney (Indiana, Indiana University Press, 1991): 83.

35. Feminine Approach to Justice

36. See: Carol Gilligan, *In a Different Voice* (Cambridge: Harvard University Press, 1982), 89.

۳۷. از نقطه نظر فمینیسم، عدالت کیفری با اتخاذ رویکردی مردانه، جرم را نقض قواعد انتزاعی حقوقی تلقی نموده و بدون توجه به بستر مندی جرم، صرفاً با ابزار عقل و منطق، درصدد محاسبه و مقابله با نقض قانون برمی‌آید. لذا عدالت کیفری با محوریت «عدالت - قانون»، حداقل در مواجهه با خشونت علیه زنان، ناکارآمد است. نک:

(Gilligan, op.cit., Cameron, op.cit., *Stopping the Violence: Canadian Feminist Debates on Restorative*

علاوه بر رویکرد کلی حاکم بر عدالت ترمیمی، برنامه‌های عملی و رویه‌های ترمیمی نیز درصدد توانمندسازی بزه‌دیده از رهگذر فرصت دادن به وی در سخن گفتن از آلام خویش، مواجههٔ چهره به چهره با بزه‌کار و مشارکت وی در فرایند تصمیم‌گیری می‌باشد. اعتباربخشی و پذیرش گفته‌های بزه‌دیده بدون سرزنش کردن وی به‌ویژه در نشست‌های گروهی - خانوادگی، پذیرش گناهکاری و اظهار ندامت و بازپذیری بزه‌کار - برخلاف انکار و تکذیب بزه در فرایند رسمی عدالت کیفری برای فرار از مجازات - فراهم آمدن محیط تعاملی و انعطاف‌پذیر در رویه‌های غیر رسمی ترمیمی، تأکید بر ترمیم روابط خانوادگی آسیب‌دیده و ... از جمله مهم‌ترین نقاط مشترک میان دغدغه‌های فمینیستی و آرمان‌های عدالت ترمیمی و حاکی از همسویی آنها است که مورد تأیید طرفداران هر دو اندیشه واقع شده است.^{۳۸}

با وجود آنکه اندیشه‌های ترمیمی در مقایسه با عدالت کیفری، تعامل و همسویی بیشتری با دغدغه‌های فمینیستی دارد، لیکن در عمل، رویه‌های ترمیمی قادر به تأمین و تضمین بخشی از دغدغه‌های جنبش حمایت از حقوق زنان نبوده و از این حیث نوعی تقابل بین دو این اندیشه به چشم می‌خورد که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲- زمینه‌های واگرایی اندیشه‌های فمینیسم و عدالت ترمیمی

به رغم هم‌نوایی اولیه میان اندیشه‌های فمینیستی و رویه‌های ترمیمی، برخی مطالعات تجربی حاکی از آن است که میانجی‌گران، خشونت‌های احساسی، روحی یا مالی علیه زنان را کوچک می‌شمارند، یا رفتارهای خاصی را به عنوان خشونت و سوء رفتار به رسمیت نمی‌شناسند و یا در برابر تداوم یافتن خشونت در طول مدت میانجی‌گری بی‌تفاوت‌اند که این امر مبنای ورود برخی انتقادات فمینیستی واقع شده است.^{۳۹} به‌طور کلی، فمینیست‌ها بر این باورند که ادبیات و نظریات موجود در خصوص رویه‌های ترمیمی، همانند نظام عدالت کیفری، پویایی خشونت علیه زنان و زمینه‌های نابرابری جنسیتی را که سبب این تحوّل و پویایی می‌گردد، درک نکرده است.^{۴۰} به این معنا که تأکید بر مداخلات مبتنی بر

Justice and Intimate Violence).

38. See: Kathleen Daly & Julie Stubbs, "Feminist Engagement with Restorative Justice", *Theoretical Criminology* 10 (2006): 18-19.

39. Pamela Rubin, "Abused Women in Family Mediation: A Nova Scotia Snapshot" (the Transition House Association of Nova Scotia [THANS], Halifax, 2000), 8; James Ptacek, "Resisting Co-Optation: Three Feminist Challenges to Antiviolence Work". In: *Interpersonal Violence, Restorative Justice and Violence against Women*, ed. James Ptacek. (New York: Oxford University Press, 2010), 19.

40. Ptacek, op. cit., 19.

جلسات و نشست‌های رو در رو میان زنان خشونت‌دیده و بزهکاران، بدون درک خطرات احتمالی آن برای زنان و زمینه‌های نابرابری جنسیتی، به سادگی زمینه بزه‌دیدگی ثانویه^{۴۱} و فشار بر زنان خشونت‌دیده را فراهم می‌آورد.

حتی برخی اندیشمندانی که معتقدند واحدهای خانوادگی و جوامع کوچک، بنا به دلایلی نظیر عدم الزام به رعایت قوانین سخت‌ناظر بر ادله اثباتی و فرایند دادرسی، توانایی بیشتر در پیشگیری از تکرار خشونت یا تداوم آن، برخورداری از شبکه حمایتی و نظارتی منسجم‌تر، تقبیح رفتار مجرمانه و اظهار مخالفت با آن و ... - به طور مؤثرتری با خشونت‌های خانوادگی، مواجه می‌شوند، خود نگران این مسأله هستند که ممکن است این جوامع، آزار واقع شده را بی‌اهمیت تلقی کنند، مورد حمایت قرار ندهند و یا بزه‌دیده را سرزنش کنند.^{۴۲} بر همین اساس، تردید جدی از سوی فمینیسم در خصوص تأمین امنیت زنان خشونت‌دیده در فرایندهای غیر رسمی ترمیمی وجود دارد.

از سوی دیگر برخی انتقادهایی که به‌طور کلی بر رویه‌های ترمیمی وارد می‌شود، به اقتضای آسیب‌پذیری زنان بزه‌دیده، بیشتر مورد توجه و تأکید فمینیسم قرار گرفته است^{۴۳}؛ از جمله آنکه برخی از زنان خشونت‌دیده ممکن است بدون رضایت و اراده آزاد، در رویه‌های ترمیمی وارد شوند و یا در خلال فرایند، قادر به دفاع از منافع خود نباشند و یا تحت فشار قرار گرفته و نتایج خاصی نظیر بخشش را - حتی اگر احساس کنند که نامناسب است - بپذیرند.

امکان تحت تأثیر قرار دادن رویه‌های غیر رسمی توسط بزهکاران برای کاهش بار مسؤولیت خویش و یا کم‌اهمیت جلوه دادن مسأله، چالش دیگری است که می‌تواند حقوق زنان خشونت‌دیده را پایمال نماید. همچنین دودستگی و صف‌بندی دوستان و دیگر اعضای خانواده در حمایت از بزه‌دیده یا بزهکار و در نتیجه گسترش خشونت‌های درون خانوادگی نیز بسیار محتمل به نظر می‌رسد.^{۴۴} سهل‌گیری بر مجرمان و عدم تناسب واکنش‌های ترمیمی با برخی خشونت‌ها - همچون خشونت‌های جسمی یا جنسی شدید - و در نتیجه عدم بازدارندگی عام و خاص، به نوبه خود می‌تواند هنجارهای فرهنگی مردسالارانه را به‌ویژه در جوامعی که خشونت علیه زنان به عنوان امری طبیعی تلقی می‌گردد، تقویت نماید.^{۴۵}

41. Re-Victimization

42. Pali & Madsen, op. cit.; Allison Morris, "Children and Family Violence: Restorative Messages from New Zealand". In *Restorative Justice and Family Violence*, ed. Heather Strang & John Braithwaite. (Melbourne: Cambridge University Press, 2002).

43. Daly & Stubbs, op. cit., 17.

44. Pali & Madsen, op. cit., 51; Daly & Stubbs, Op. cit.: 17.

45. Ibidem.

گفته می‌شود رویه‌ها و فرایندهای ترمیمی، بستر مناسبی برای حفظ حریم خصوصی و محرمانگی بزه‌دیدگان و در نتیجه، گزینه‌ای مناسب برای بزه‌دیدگان خشونت خانوادگی - به‌ویژه خشونت جنسی - محسوب می‌شود که به دلیل نگرانی از نقض حریم خصوصی از مراجعه به نظام عدالت کیفری و گزارش جرم امتناع می‌کنند.^{۴۶} در حالی که برخی از انتقادهای فمینیسم ناظر به تردیدهایی است که در خصوص حفظ اسرار و محرمانگی رویه‌های ترمیمی به‌ویژه در جوامع کوچک وجود دارد.^{۴۷}

از سوی دیگر، مدافعان جنبش حقوق زنان، رویه‌های ترمیمی را - به‌ویژه در صورتی که خارج از نظام عدالت کیفری صورت گیرد - منجر به «خصوصی‌سازی خشونت جنسی»^{۴۸} قلمداد می‌نمایند.^{۴۹} به عبارت دیگر، زنان به بر این امر تأکید دارند که آسیب‌های وارد بر ایشان در خانه یا فضای خانوادگی و یا خشونت ارتكابی توسط خویشان و محارم آنان «جرم» محسوب می‌شود و لذا باید در فرایندهای مستحکم عدالت به رسمیت شناخته و با آن برخورد شود. لذا بسیاری از حامیان حقوق زنان نگرانند که با خارج ساختن موارد خشونت علیه زنان از چرخه نظام عدالت کیفری و ورود آنها به رویه‌های غیر رسمی ترمیمی، دستاوردهای فمینیسم در جنبه عمومی بخشیدن به این جرایم و تقبیح آنها، بی‌اثر شود و همانند گذشته مسأله‌ای کاملاً خصوصی قلمداد شود.^{۵۰}

بر این پایه، باید اذعان نمود که رویه‌های ترمیمی نیز همانند نظام عدالت کیفری، در عمل نتوانسته است در حمایت از حقوق زنان بزه‌دیده، به‌ویژه در حوزه خشونت خانوادگی موفق عمل کند و از این جهت، مورد انتقادهای گسترده از سوی فمینیسم قرار گرفته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

46. Pali & Madsen, op. cit., 54.

47. Angela Cameron, "Gender, Power and Justice: A Feminist Perspective on Restorative Justice and Intimate Violence", (A Thesis Submitted in Master of Laws, the University of British Columbia, 2006), 57.

48. The Privatization of Gendered Violence

49. Jack B. Weinstein, "Some Benefits and Risks of Privatization of Justice through ADR", *Ohio State Journal on Dispute Resolution* 11 (1996): 47.; Donna Coker, "Transformative Justice: Anti-Subordination Process in Cases of Domestic Violence". In: *Restorative Justice and Family Violence*, edited by Strang H & Braithwaite, (Melbourne: Cambridge University Press, 2002), 41-62.

50. Cameron, op. cit., Stopping the Violence: Canadian Feminist Debates on Restorative Justice and Intimate Violence, 57; Ptacek, op. cit., 20.

بحث و نتیجه‌گیری

حامیان جنبش دفاع از حقوق زنان، همواره بر اهمیت بنیادین نابرابری‌های جنسیتی تأکید داشته و خواستار تجزیه و تحلیل جنسیتی از ماهیت روابط اجتماعی و نهادهای اجتماعی هستند. گرچه در پارادایم عدالت ترمیمی دستیابی به برابری جنسیتی محوریت نیافته است اما تعهدش به برابری در روابط اجتماعی قطعاً با این هدف همخوان است و این همسویی می‌تواند به بستری برای برقراری تعامل عمیق‌تر بین تلاش برای خاتمه دادن به خشونت جنسیتی و پارادایم عدالت ترمیمی بدل شود. این تعامل می‌تواند طیف وسیعی از امکانات را برای کسانی که به دنبال یک جهان بدون خشونت و بدون نابرابری‌های جنسیتی (سایر نابرابری‌ها) هستند، ارائه دهد. به‌طور کلی در اندیشه فمینیستی، ظرفیت‌های بالقوه عدالت ترمیمی در افزایش توانمندی زنان مورد پذیرش قرار گرفته است. همچنان که عدالت ترمیمی را چهره فمینیستی عدالت نامیده‌اند. لذا اذعان به اینکه عدالت ترمیمی اساساً و مفهوماً با فمینیسم سازگار و هماهنگ است، گزافه نیست.

اگرچه از دیدگاه فمینیسم، عدالت ترمیمی در مقایسه با نظام عدالت کیفری رسمی، عملکرد بهتری نسبت به عامل «جنسیت» داشته است، لیکن بررسی‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از انتقادات مطرح شده نسبت به عدالت ترمیمی در حوزه خشونت جنسیتی موجه هستند.

ابهام در چیستی و مفهوم عدالت ترمیمی و کاربرد نادرست این اصطلاح برای توصیف طیفی از رویه‌های جایگزین (گاه برخی رویه‌های نامناسب) - مانند حلقه‌های تعیین مجازات و میانجیگری بزه‌دیده / بزه‌کار - که اصولاً با ارزش‌ها، اصول یا فرآیندهای کلیدی عدالت ترمیمی سازگار نیست، منجر به سردرگمی قابل توجه و کاهش میزان پذیرش عدالت ترمیمی در میان حامیان اندیشه فمینیستی شده است. عدم وفاق در مفهوم اصطلاحی عدالت ترمیمی و کاربرد آن در طیف گسترده‌ای از شیوه‌های جایگزین که به طور خاص، تناسبی با پیچیدگی خشونت جنسیتی ندارد، زمینه بروز بسیاری از انتقادات فمینیستی به رویه‌های ترمیمی در این حوزه شده است.

برخی از انتقادهای وارده به آنچه به عنوان عدالت ترمیمی خوانده می‌شود، بر عدم درک صحیح از عدالت ترمیمی (به لحاظ تئوری) یا عدم اجرای صحیح برنامه‌ها در عمل و یا به دلیل عدم مفاهمه و عدم اجرای صحیح به طور هم‌زمان متکی است؛ از یک سو بسیاری از رویه‌های جایگزین عدالت کیفری در قبال خشونت جنسیتی، به اشتباه به عنوان عدالت ترمیمی شناخته شده‌اند و از سوی دیگر، برخی رویه‌های ذاتاً ترمیمی، بدون آموزش کافی مجریان یا بدون درک نابرابری جنسیتی و پویایی خشونت علیه

زنان اجرا می‌شود. مدل‌های بسیار معدودی از عدالت ترمیمی وجود دارد که به طور خاص برای پاسخ به خشونت جنسیتی طراحی شده‌اند و یا بر اساس تجربه فعالیت در حوزه خشونت علیه زنان مفهوم‌سازی، اجرا و نظارت شده‌اند. در حالی که خشونت جنسیتی و خشونت خانوادگی علیه زنان، مبتلابه‌ترین حوزه‌هایی است که زنان در تعامل و مواجهه با نظام عدالت قرار می‌گیرند، به زعم فمینیست‌ها، حامیان عدالت ترمیمی کمتر از مقتضیات این حوزه آگاهی دارند.

بنابراین، چالش‌های ناظر بر عدالت ترمیمی در رابطه با خشونت جنسیتی و خشونت خانوادگی علیه زنان تا حد زیادی ناشی از آن است که رویکرد ترمیمی به درستی پیاده‌سازی نشده است و در همه حوزه‌ها، مورد سنجش و اعتبارسنجی قرار نگرفته است. به طور عمده، می‌توان چگونگی پاسخ متناسب ترمیمی در قبال خشونت خانوادگی را با استفاده از تخصص و تجربه افراد فعال در حوزه خشونت علیه زنان دنبال نمود. به نظر می‌رسد شناخت مستمر از پویایی جنسیتی در خشونت علیه زنان در روابط خانوادگی، نقطه شروع مهمی است و معیار ایجاد هر نوع الگوی ترمیمی مناسب برای خشونت‌های جنسیتی محسوب می‌شود. بر این اساس، تعامل با اندیشمندان و فعالان عرصه حقوق زنان در برنامه‌ریزی و اجرای الگوهای عدالت ترمیمی و همچنین اهتمام به الگوهای بومی موجود در فرهنگ‌ها و سنت‌های متنوع از یک‌سو و اتخاذ رویکرد تعاملی میان نظام عدالت کیفری رسمی و رویه‌های عدالت ترمیمی از سوی دیگر، می‌تواند چالش‌های موجود را تا حدی مرتفع نماید.

اما بیش از آن، به نظر می‌رسد راهبرد اساسی در تأمین حقوق بزه‌دیده و به ویژه بزه‌دیدگان آسیب‌پذیر نظیر زنان و در نتیجه برقراری تعامل حداکثری میان اندیشه‌های فمینیستی و رویه‌های ترمیمی در «بزه‌دیده محور» نمودن عدالت ترمیمی نهفته است. رویه‌های ترمیمی به ویژه در حوزه خشونت جنسیتی باید ضمن در نظر گرفتن الزامات حقوق بزه‌کار و ملاحظات جامعه مدنی، حتی الامکان بزه‌دیده محور باشد. ریشه بسیاری از انتقادات حامیان حقوق بزه‌دیده نسبت به نظام عدالت کیفری نیز، به مجرم‌مداری این سیستم و ناکارآمدی آن در استیفای حقوق بزه‌دیده بازمی‌گردد. اما عدالت ترمیمی با عنایت به اینکه داعیه برقراری زمینه مشارکت میان بزه‌دیده، بزه‌کار و جامعه در فرایند ترمیمی را دارد و در نتیجه برخلاف نظام عدالت کیفری، بزه‌دیده را عنصری فعال - و نه منفعل - در نظر می‌گیرد، لذا بستری مناسب برای بزه‌دیده محوری خواهد بود. در این رویکرد، بزه‌دیدگان هدایت‌کننده فرایندهایی هستند که به منظور ترمیم آسیب‌های وارده بر ایشان طراحی شده است. چنین فرایندی ملاحظه بیشتری در رعایت حقوق بزه‌دیدگان آسیب‌پذیر به ویژه زنان خشونت‌دیده داشته و به طور بالقوه برای آنان که رضایت

و مشارکت‌شان ضروری و محوری است، توانمندسازی مناسبی را در پی خواهد داشت. از سوی دیگر، نباید از نظر دور داشت که عمده تلاش‌های فکری، سازمانی و حمایتی صورت گرفته از سوی فعالان و پژوهشگران فمینیستی نیز بر نظام عدالت کیفری موجود و چگونگی بهبود آن متمرکز شده است و کمتر به دنبال پاسخ‌های قانونی جایگزین و متناسب با تحولات اجتماعی گسترده بوده‌اند. لذا فمینیسم نیز نیازمند تغییر کانون توجه خود از صرف کاستی‌های موجود در نظام عدالت کیفری به سوی دیدگاه‌ها و روش‌های جایگزین عدالت برای واکنش متناسب‌تر در قبال خشونت جنسیتی است.

منابع

الف) منابع فارسی

- بهشتی، سعید و مریم احمدی‌نیا. «تبیین و بررسی نظریه تربیتی فمینیسم و نقد آن از منظر تعلیم و تربیت اسلامی». فصلنامه تربیت اسلامی ۳ (۱۳۸۵): ۸۸-۴۱.
 - حسامی، سمیه. «وظایف پلیس در قبال زنان بزه‌دیده خشونت خانوادگی». مجله حقوقی دادگستری ۵۲ و ۵۳ (۱۳۸۴): ۱۶۲-۱۴۷.
 - خاقانی‌فرد، میترا، سوسن صائبی و میترا سیاسی. خشونت خانوادگی علیه زنان و کودکان. تهران: نگارستان اندیشه، ۱۳۹۴.
 - ریتز، جورج. مرجع فمینیسم. تهران: مرکز مطالعات فرهنگی بین‌المللی الهدی، ۱۳۷۸.
 - عالی‌پور، حسن. «فمینیسم و جرم‌شناسی». فصلنامه مطالعات راهبردی زنان ۳۰ (۱۳۸۴): ۷۲-۵۰.
 - عرب‌باقرانی، اکرم. «بررسی حمایت‌های حقوقی و اجتماعی از زنان در برابر خشونت خانگی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۸.
 - معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری. «آمارهای جدید از خشونت علیه زنان»، معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، ۱۳۹۶/۰۸/۰۷، قابل دسترسی در: <https://goo.gl/MYZFra>.
- ب) منابع خارجی

- Cameron, Angela. "Gender, Power and Justice: A Feminist Perspective on Restorative Justice and Intimate Violence". A Thesis Submitted in Master of Laws, The University of British Columbia, 2003.
- Cameron, Angela. "Stopping the Violence: Canadian Feminist Debates on Restorative Justice and Intimate Violence", *Theoretical Criminology* 10 (2006): 49-66.
- Christie, Nils. "Conflicts as Property", *The British Journal of Criminology* 1 (1977): 1-15.
- Coker, Donna. "Transformative Justice: Anti-Subordination Process in Cases of Domestic Violence". In: *Restorative Justice and Family Violence*, edited by Strang H & Braithwaite, 41-62. Melbourne: Cambridge University Press, 2002.
- Daly, Kathleen and Julie Stubbs. "Feminist Engagement with Restorative Justice", *Theoretical Criminology* 10 (2006): 9-28.
- Gilligan, Carol. In a *Different Voice*, Cambridge: Harvard University Press, 1982.
- Harris, M. kay. "Moving into a New Millennium: Toward a Feminist Vision of Justice". In: *Criminology as Peacemaking*, edited by Pepinsky and Quinney. Indiana, Indiana University Press, 1991.
- Hudson, Barbara. "Restorative Justice: The Challenge of Sexual and Racial Violence", *Journal of Law and Society* 25 (1998): 237-256.
- Hughes, Gordon. "Restorative Justice". In *The SAGE Dictionary of Criminology*, edited by McLaughlin E. and Muncie J., 231-254. London: SAGE Publications, 2013.
- Lewis, Ruth, Russell Dobash, Rebecca Dobash & Cavanagh, Kate. "Protection, Prevention,

Rehabilitation or Justice? Women's Use of Law to Challenge Domestic Violence", *International Review of Victimology* 7 (2000): 179-207.

- Morris, Allison & Loraine Gelsthorpe. "Re-visioning Men's Violence against Female Partners", *The Howard Journal of Criminal Justice* 39 (2000): 412-428.

- Morris, Allison. "Children and Family Violence: Restorative Messages from New Zealand". In *Restorative Justice and Family Violence*. Edited by Heather Strang & John Braithwaite. Melbourne: Cambridge University Press, 2002.

- Pali, Brunilda & Karin Sten Madsen. "Dangerous Liaisons? A Feminist and Restorative Approach to Sexual Assault", *Temida* 14 (2011): 49-65.

- Ptacek, James. "Resisting Co-Optation: Three Feminist Challenges to Antiviolence Work". In: *Interpersonal Violence, Restorative Justice and Violence against Women*. Edited by James Ptacek. New York: Oxford University Press, 2010.

- Randall, Melanie. "Restorative Justice and Gendered Violence? From Vaguely Hostile Skeptic to Cautious Convert: Why Feminists Should Critically Engage with Restorative Approaches to Law", *The Dalhousie Law Journal* 461 (2013): 461-499.

- Rubin, Pamela. "Abused Women in Family Mediation: A Nova Scotia Snapshot". The Transition House Association of Nova Scotia [THANS], Halifax, 2000.

- Schulhofer, Stephen J. "The Feminist Challenge in Criminal Law", *University of Pennsylvania Law Review* 143 (1995): 42-61.

- Stubbs, Julie. "Domestic Violence and Women's Safety: Feminist Challenges to Restorative Justice". In: *Restorative Justice and Family Violence*, edited by Strang H & Braithwaite, 41-62. Melbourne: Cambridge University Press, 2002.

- Van Wormer, Katherine. "Restorative Justice as Social Justice for Victims of Gendered Violence: A Standpoint Feminist Perspective", *Social Work* 54 (2009): 16-107.

- Weinstein, Jack B. "Some Benefits and Risks of Privatization of Justice through ADR", *Ohio State Journal on Dispute Resolution* 11 (1996): 41-64.

- Zehr, Howard. *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*. Scottsdale: Herald Press, 1990.